

ПРОБЛЕМА МЕТАФІЗИКИ У ФУНДАМЕНТАЛЬНІЙ ОНТОЛОГІЇ М. ГАЙДЕГГЕРА

У статті розкрито особливість осмислення проблем метафізики крізь призму аналізу людського існування у філософських пошуках раннього та пізнього періоду творчості М. Гайдеггера. Відстежено трансформаційні зрушення щодо розуміння людської екзистенції в зрізі руху філософського дискурсу мислителя від феноменологічно-екзистенційного аналізу Dasein до проблеми істини буття.

Ключові слова: метафізика, екзистенція, Dasein, буття, істина буття, алейя.

В статье раскрывается особенность осмысления проблем метафизики сквозь призму анализа человеческого существования в философских поисках раннего и позднего периода творчества М. Хайдеггера. Отслежено трансформационные сдвиги к пониманию человеческой экзистенции в срезе движения философского дискурса мыслителя от феноменологическо-экзистенционального анализа Dasein к проблеме истины бытия.

Ключевые слова: метафизика, экзистенция, Dasein, бытие, истина бытия, алейя.

The peculiarity of comprehension of problems of metaphysics in the light of analysis of a man's existence in philosophical searches of early and late stage of Heidegger's creative work is exposed. The transformational displacements as to understanding of a man's existence in the section of motion of philosophical discourse of the thinker from phenomenological and existence analysis of Dasein to the problem of the truth of being are tracked.

The keywords: metaphysic, existention, Dasein, existence, truth of the existence, aleiteiya.

Метафізика як вчення про надчуттєву, позадосвідну реальність, що досягається лише розумом, набуває критичного переосмислення у філософських пошуках М. Гайдеггера. Ця критика значно мірою відрізнялася від спроб спростування і подолання метафізики новочасним емпіризмом, а згодом і позитивізмом, які проголосили чуттєвість основою пізнання світу й обґрунтували неможливість теоретично-наукового пояснення метафізичних проблем. Що ж до творчості М. Гайдеггера, то проблема метафізики для нього постає історією забуття буття, а саме втрати відмінності між сущим та буттям в цілому, які, на його думку, помилково набули ототожнення в традиційній метафізиці. А звідси – намагання розмежувати онтичне як предметне існування, що характеризує предметний, речовинний світ сущого, від онтологічного, яке виступає як головне питання про сенс буття й розкривається через присутність людини у світі.

Особливість людської буттєвості у фундаментальній онтології М. Гайдеггера в контексті осмислення проблем метафізики, темпоральності, екзистенції, істини висвітлюється в наукових студіях В. Бімеля, П. Гайденко, Н. Мотрошолової, І. Михайлова, М. Позднякова, З. Зайцевої та ін. Тематизацію естетичного контексту екзистенції з акцентацією ролі поетичного мистецтва як найбільш адекватного способу звернення істини здійснюють такі філософи, як Г. Гадамер, Є. Фальов, С. Ставцев, Р. Сафранські, В. Подорога, А. Вольський та ін. До питань компаративного аналізу філософських інтенцій М. Хайдеггера та М. Бахтіна зверталися такі дослідники, як

В. Бібіхін, Е. Соловйов, Ю. Давидов та ін.

Однак при наявності надзвичайно широкого діапазону науково-дослідницьких інтересів спадщини німецького мислителя саме трансформаційні зрушення в розумінні осмислення проблем метафізики крізь призму аналізу людської екзистенції у взаємозв'язку дискурсу раннього та пізнього М. Гайдеггера достатнього висвітлення на сьогодні не набули. А відтак, метою запропонованої статті буде дослідити феномен людського буття в контексті руху від екзистенційної аналітики Dasein до концептуалізації існування людини в істині буття.

Перехід філософського дискурсу М. Гайдеггера до онтологічних підвалин розкриває феномен буття в тісному зв'язку з людським існуванням й характеризується такими фундаментальними питаннями, як питання про людину і про її буття. Людина, таким чином, постає не ізольованою істотою, а завжди перебуває у певних відносинах до людей, природи та буття. Вона не тільки має буття, але й формує своє ставлення до нього, а тому є тим унікальним і єдино можливим сущим, яке шукає буття та своєї вкоріненості в ньому. А відтак, М. Гайдеггер, озброївшись феноменологічним методом, створив фундаментальну онтологію як феноменологію людського існування – «екзистенційний аналіз Dasein» – і тим самим здійснив радикальний поворот у тогочасній філософській думці. Взнявши за основу не класичну онтологію як вчення про суще, а екзистенційну онтологію з наголосом на проблемі буття, яке у своїх глибинах потребує буття людини, він започаткував новий феноменологічно-екзистенційний напрям у філософії, що великою мірою вплинув на формування антропологічних, екзистенціалістських, герменевтичних філософських розвідок. Таким чином, закладаються вагомні перспективи подальшого розвитку нової онтологічної переорієнтації з легітимізацією проблем внутрішнього світу людини в площині переживання сенсу свого буття, виправданості особистісної присутності у світі та відповідальності перед ликом буття.

Цікаво, що в праці «Кант і проблема метафізики» М. Гайдеггер розрізняє онтичне пізнання сущого від онтологічного (метафізичного) витлумачення сущого і своєрідним чином інтерпретує кантівську «Критику чистого розуму» як обґрунтування метафізики в цілому. Принагідно пригадаємо, що, згідно із ученням Канта, метафізичні предмети є тільки апіорними ідеями розуму, які засвідчують межу пізнавальних можливостей людини щодо позадосвідної реальності. Властиво, М. Гайдеггер вважає, що традиційна метафізика підлягає заміни її новою метафізикою людського існування, або фундаментальною онтологією. Тобто філософ мову веде про онтологію як справжню сутність метафізики, яка потребує нового обґрунтування й основу якої має становити людське існування.

У цьому контексті М. Гайдеггер артикулює наявність двох способів мислення: «калькуляційного» (метафізичного), що в його скерованості на суще набуває вияву в історіографії, та «запитуючого» (фундаментальна онтологія), яке орієнтоване на саме буття. Історіографія з притаманною їй абсолютизацією минулого отримує у М. Гайдеггера характеристику неістинної, вона є не більше і не менше ніж «пояснення минулого», «увіковічення», «відчуження від історії сучасності», «наслідок метафізики». Такі прояви забуття буття, що означають трансформацію людини в суб'єкт, а світу – у наукову картину світу, концептуалізуються М. Гайдеггером у площині неістинності метафізики. До неї мислитель відносить всю філософію від Платона до Ф. Ніцше

включно, демонструючи метафізичну приреченість «долі» всієї європейської культури. Окреслене розуміння історіографії виявляє неспроможність прояснення сенсу буття та його зв'язку з екзистенцією.

Зауважимо, оскільки і до, і після повороту центром авторської рефлексії є питання «сенсу буття», що в горизонті «Буття і часу» есплікується з допомогою екзистенційної аналітики Dasein, а вже «після повороту» осмислюється як істина буття та можливість наближення до неї через саме буття. Усе це дає підставу П. Гайденко співвіднести етапи філософського дискурсу М. Гайдеггера з розвитком історичної та онтологічної герменевтики. На думку російської дослідниці, «історична герменевтика йде від людини та її існування, останнім горизонтом якої є історичність; герменевтика онтологічна йде від буття і пропонує тлумачити історію як „долю буття”» [3, с. 125].

Так, у раннього М. Гайдеггера проблема сенсу буття відстежується крізь призму буття екзистенції в її експериментах щодо власних варіантів свого здійснення. Це обумовлює динамічність Dasein, яке ніколи не є тим, чим воно є, а тому воно завжди проект, начерк, у зв'язку з чим екзистенція постає не як замкненість, а як відкритість. Передумовою відкритості виявляється часовість, витлумачена як історичність, позаяк «самість» Я – це екзистенція, сутність якої полягає в історичності.

Властиво, життя людини є світом, у якому вона живе. Тому буття трактується саме як «буття-у-світі», Dasein, причому Dasein розглядається не з точки зору його сутності, а з позиції його буття, у якому «Dasein = в-і-через життя бути» [5, с. 207]. Відтак, гуссерлівський трансцендентальний суб'єкт модифікується в онтологічну структуру Dasein, для якої світ – єдина сфера буття та можливість самореалізації. Фундаментально-онтологічна інтерпретація феноменології суб'єкта постулює не логічний, споглядальний конструкт, а активного учасника буттєвого процесу в постійному екзистуванні та виявленні сенсу буття. «Буття-у-світі» – головна характеристика існування Dasein. Це «загальний світ, в якому ми всі існуємо» [7, с. 64], «найближчий світ повсякденної присутності», «навколишній світ» [7, с. 66], «світовість світу». Підкреслимо, що саме Dasein у М. Гайдеггера уможливорює розуміння життєвого світу, оскільки «тут-буття» передбачає обумовленість світу і людини й неможливість існування поза ними.

У зв'язку з цим людська екзистенція постає не замкненою, а відкритою світу й проявляється як «буття-у-світі». Ця відкритість до світу обумовлюється трьома базовими категоріями, якими є «налаштованість», «розуміння», «мова» як конститутивні екзистенціальні модуси. Розуміння у німецького філософа тотожне відкритості Dasein, бо існувати у світі і розуміти – це одне і те саме. Таким чином, розуміння як «дорефлексивне і допредикативне здійснюється не на рівні свідомості, а є самим способом буття людини» [4, с. 372] і є одним із конституюючих, конструктивних елементів Dasein.

Відтак, ранній М. Гайдеггер крізь призму феноменологічної аналітики виявляє глибинні сутнісні буттєві структури екзистенції, з допомогою яких осмислює Dasein в значенні турботи, у зв'язку з чим виникає можливість прояснення буття як часовості. Так, М. Гайдеггер перетворює часовість як буттєву основу екзистенції в суттєве поняття постметафізичної філософії. У німецького філософа часовість в її екзистенційних характеристиках є кінечною часовістю. Кожний екзистенційний момент присутності як турботи засвідчує певні модуси часу: фактичність (минуле), закинутість, падіння (теперішне) та проект (майбутнє), де минуле, що присутнє в теперішньому, визначає

майбутнє. Взаємозв'язок трьох форм часу як єдність екстазів екзистенційної часовості постає історичністю в значенні подієвого здійснення Dasein, що реалізується як вибір. Людина тут розглядається з позиції власного ставлення до буття, для якої буття виступає завданням. Вона акумулює в собі «континуум можливостей», де кожна точка і є «визначена подія, в якій Dasein могло б здійснитися» [6, с. 69].

Світоглядною альтернативою розуміння часу в значенні зовнішньої, кількісної міри змін та хронології у М. Гайдеггера постає ранньохристиянський образ часу в його якісних характеристиках. У цьому разі варто зауважити, що Г.-Г. Гадамер, досліджуючи прочитаний М. Гайдеггером у 1920 році курс лекцій на тему «Феноменологія релігії», доходить висновку про його захоплення ранньохристиянською парадигмою розуміння часу, що пов'язана з очікуванням другого пришествя Христа та потребою гідної підготовки до нього. Якраз вона передбачає питання не «коли?», а «як, яким способом здійснюється людське буття?». «Гайдеггер був передусім натхнений досвідом переживання часу в ранніх християнських общинах – тією есхатологічною миттєвістю, у якій немає ніякого „очікування“, ніякого виміру і розрахунку, що залишається до повернення Христа», – стверджує Г.-Г. Гадамер [2, с. 194–195]. А тому історичність у М. Гайдеггера інтерпретується на основі феномену подієвості поза межами часового розгортання, що відкриває можливість вибору вищої можливості. Відтак, подія закорінена не в психологічну, а екзистенційно-онтологічну площину, а спроби концептуалізації статусу подієвості через історичність буття задають питання про сенс та істину буття.

Пізній М. Гайдеггер розробляє концепцію гуманізму існування людини в істині буття, вслуховування, піклування та перебування в близині і відкритості до нього. Саме філософська рефлексія Декарта, стверджує мислитель, на відміну від досократичного «вчування» та «вслуховування» в істину буття, тематизує платонівсько-аристотелівську техніку та логіку мислення, що згодом приводить до утвердження гуманізму технічно організованої людської суб'єктивності. «Екзистенція», на думку М. Гайдеггера, є екстатичне перебування поблизу буття. Вона пастух, сторож, турбота про буття», – відзначає німецький філософ [8, с. 208]. Новий зміст гуманізму повинен полягати, вважає М. Гайдеггер, у запитуванні людиною про істину буття й розумінні її як екзистенції не тільки в значенні проектування себе у світ нової можливості, але і в стоянні у просвітку буття відкрито очевидної буттєвості.

Намагаючись дистанціюватися від логічного схематизму та категорійності об'єктивуючої метафізичної традиції в її «неістинності» й «несправжності», М. Гайдеггер використовує надзвичайно широку варіативність мови. Відбувається відхід від традиційного для філософської рефлексії способу викладення думок, оскільки мова виступає домівкою буття, що промовляє через великих поетів. А місце загальноприйнятих морально-естетичних категорій займають міфо-поетичні символи і такі своєрідні поняття, як «подієвість», «проект», «часовість», «просвіток», «відкритість», «світ», «земля», «алетейя», «очевидність» та ін. Звідси вимога вслуховування у мову буття для здобуття досвіду мови, звернення до герменевтичного витлумачення багатства смислів, закладених в коренях слів, інтерпретація поетичних творів, бо саме поезія виявляється найбільш наближеною до буття. Відповідно, має місце складний семантичний контекст мовних конструкцій філософських розмислів М. Гайдеггера, що постають у площині антиномічних та тавтологічних моделей, а саме

«безсмертні смертні», «в того смерть живе, а той живе вмираючи», «світ світує», «мова мовить», «буття буттє» тощо. Тут маємо взірць філософсько-поетичного способу мислення, досить неординарний і почасти несподіваний, адже поезія в статусі метамови постає можливістю висловлення істини буття.

Після повороту екзистенція дефінується таким особливим буттям суцього, яке «стоїть відкрито для відкритості буття... уміючи в ньому стояти» [9, с. 31]. Вміння стояти у відкритості та непотаємності буття виповідає себе через екзистенційно-онтологічний модус турботи, що вказує на проблему цілісності існування, екстатичності та подієвості. Спроби витлумачення істини як «неприхованості» певного начала, що «висвітлює приховане», мають місце у фокусі діалогу з грецькою традицією. Зокрема, на думку М. Гайдеггера, саме Парменід уперше виявив нерозривність буття та істини, яка у Платона та Арістотеля набуває характеристик пізнання суцього і закладає тенденції забуття буття для всієї західноєвропейської традиції. В. Бімель, тематизуючи проблему істини у філософському дискурсі основоположника фундаментальної онтології, стверджує: «Перекладаючи алетейя як „несокритість”, М. Гайдеггер не тільки хоче отримати більш точний, дослівний переклад, але передусім зробити видимим той досвід переживання, який пов’язаний із цим феноменом» [1, с. 118]. Так, інтерпретація істини-алетейї відбувається на основі головного принципу «самовиявлення феномену». Як бачимо, акцент ставиться на досвіді переживання неприхованості істини в значенні взаємозв’язку алетейї і Dasein, позаяк буття потребує Dasein для свого здійснення. І як буття відкрите для Dasein, так і Dasein з основоположного екзистенціалу турботи через модуси розуміння, мови, совісті, страху, смерті та рішучості відкрите для буття.

Таким чином, у працях до «Повороту» робиться наголос на трансцендуванні, дистанціюванні за свої межі, до Ніщо. Мова йде про тотожність буття з Ніщо й намагання віднайти моменти Ніщо в основі людської екзистенції. Людина в цьому контексті і є те єдине суще, що прагне до розуміння буття, що обумовлює аналітику екзистенційних структур Dasein й розуміння фундаментальної онтології як метафізики нового типу. Тоді як у дискурсі пізнього М. Гайдеггера спостерігається перехід від обґрунтування метафізики до її зняття та подолання. Буття вже не трансцендентне – іманентне людині, а ініціатива запитування сенсу буття та істини переноситься від екзистенції до самого буття. Буття в цьому контексті трохи відкриває себе, окликає людину й потребує мислителів та поетів з метою надання слова, крізь призму якого звістка буття передається світу. Людина, перебуваючи в ситуації близькості до буття, визнаючи пріоритетність буття, до якого має прислуховуватись, здобуває цілісність та свободу. Тому так важливо для М. Гайдеггера почути поклик буття, що, на думку філософа, протистоїть поглинанню людини суцим, формує міру правильності існування, засвідчуючи перехід від метафізики до справжнього буттєвого мислення.

Література:

1. *Бимель В.* Мартин Хайдеггер сам свидетельствующий о себе и о своей жизни / Вальтер Бимель ; [пер. с нем. А. Верникова]. – Челябинск : Урал, 1998. – 282 с.
2. *Гадамер Х.-Г.* Пути Хайдеггера: исследования позднего творчества / Ханс-Георг Гадамер ; [пер. с нем. А. В. Лаврухина]. – 2-е изд. – Минск : ПроPILEI, 2007. – 240 с.
3. *Гайденко П. П.* От исторической герменевтики к «герменевтики бытия» : критический анализ эволюции М. Хайдеггера / П. П. Гайденко // Вопросы философии. – 1987. – № 10. – С. 124–133.

4. *Гайдено П. П.* Прорыв к трансцендентному: новая онтология XX века / П. П. Гайдено. – М. : Республика, 1997. – 495 с. – (Философия на пороге нового тысячелетия).
5. *Михайлов И. А.* Ранний Хайдеггер: между феноменологией и философией жизни / И. А. Михайлов. – М. : Прогресс-Традиция, 1999. – 284 с. – (История идей XIX–XX вв. в современных условиях).
6. *Фалев Е. В.* Герменевтика Хайдеггера / Е. В. Фалев. – СПб. : Алетейя, 2008. – 224 с.
7. *Хайдеггер М.* Бытие и время / Мартин Хайдеггер ; [пер. с нем. В. В. Бибихина]. – Изд. 3-е, испр. – СПб. : Наука, 2006. – 452 с.
8. *Хайдеггер М.* Время и бытие : статьи и выступления / Мартин Хайдеггер ; [пер. с нем. В. В. Бибихина]. – М. : Республика, 1993. – 447 с. – (Слово о сущем).
9. *Хайдеггер М.* Исток художественного творения / Мартин Хайдеггер ; [пер. с нем. А. В. Михайлова]. – М. : Акад. проект, 2008. – 528 с. – (Философские технологии: философия).